

darab fogant. A szövegben Balog István húzásai és javításai találhatók. Valószínű, hogy Balog színtársulata, amelynek Zolnay András színésze volt, elő is adta. A változtatások színszerűsítések és korszerűsítések, ami bizonyos vonatkozásban egyértelmű. Tiptopp nevét a korszerűbb „Kótyonfitty”-re változtatja, ami egyébként Gentsi szövegében is megtalálható, csak ott Tiptopp illeti Lipilottyot a „Kótyonfitty” jelzővel. „Pihóság” helyett „pimaszság”-ot ír. De mint láttuk, már a Riedl-kézirat is szükségesnek tartja a kifejezést megmagyarázni. Most, huszonekét esztendővel a bemutató után, valószínűleg már Somogyban sem értette senki. A pantomimnak a Gentsinél múlt idejű igéit jelenbe teszi át, mert itt nem megtörtént előadás regisztrálásáról, hanem eleven színi utasításokról van szó, s az egész szöveget lerövidíti, csak annyit közölve belőle, amennyi a színpadi játék szempontjából szükséges. Karnyó hosszadalmas elbeszélését Mantua ostromáról Zolnay lemásolja ugyan, de Balog István kihúzza. A közönség úgysem értett volna semmit az aktualitásukat veszített eseményekből s az időszerűtlenné vált lojális franciaellenes propagandából. Ezeket Csokonai úgyis csak kényszerből, a *Culturá*ban elénekelt Rákóczi-nóta jóvátételére szervetlenül biggyesztette a szöveghez, nehogy „széthányják” a csurgói iskolát. Az egész másolat érdekessége, hogy míg a *Gerson* mint iskoladráma került előadásra, a bécsi népszínpadban gyökerező s a magyar népszínmű felé mutató *Karnyónét* a magyar vándorszínészek próbálták a színpad követelményeihez alkalmazni. A hiteles szöveg rekonstruálása szempontjából ugyan nem jön számba, de bizonyíték arra, hogy Csokonai drámaírói munkássága nem folytatás nélküli kezdet. Ha a magyar dráma fejlődésébe nem is épül bele, egy láncszem a magyar színpad irodalmában, mert Balog István nemcsak színre alkalmazta a *Karnyónét*, hanem ihletője volt Fazekas *Lúdas Matyijának* színpadi átdolgozásánál.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÉS A MAGYAR JÁTÉKSZÍN

Mikszáth korai, küzdelmes újságírói pályafutása részleteiben csak a kritikai kiadás¹ „Cikkek és karcolatok” sorozatának megindulása óta válik igazán ismeretessé. Kapcsolatait a különféle vidéki és pesti szerkesztőségekkel, újságírói munkaköreit, riportjait, politikai cikkeit a Mikszáth-irodalom ez ideig csak szórványosan ismerte, de homály-

¹ MKÖM.

ban maradt diákkora és első nagy sikere (*A tót atyafiak*, *A jó palócok*) közti korszakának nem egy problémája is. Irodalmi-művészeti érdeklődésének, formálódó ízlésének kérdéseit is ugyanez a homály fedte. Az irodalomról, költőkről, írókról alkotott véleményeit — kevés kivétellel — inkább az 1880-as évek közepétől ismertük,² illetve csak kései visszaemlékezések alapján tudtunk hozzávetőleges képet alkotni iskolában megalapozott ízlése³ továbbfejlődéséről, ekkori olvasmányairól, kedvelt szerzőiről, általa helyeselt irodalmi törekvésekről s olyanokról, amelyek nem vonzották.⁴

Az újságíró pálya azonban elkerülhetetlenné tette, hogy, akár csak kiszabott penzumként is, a kortársi irodalom jelenségeiről, költők, írók megjelenő köteteiről, bemutatott színműveikről vagy általában a színházi életéről írjon. (Ilyen rovatnak a vezetését bízták rá 1877–78-ban a *Budapesti Napilap*nál, 1878 és 1881 között a *Szegedi Napló* színreferense volt.) Néha az inkább kedvére való tárcacsevegések, heti krónikák, alkalmi karcolatok (az ún. „apróságok”), színes hírek közé szövődött be számos ilyesféle megjegyzése. — Mindez mostanában kerül felszínre, s formálja, korrigálja a pályakezdő íróról eddig kialakított összképünket.

Ezúttal Mikszáthnak az 1870-es, 1880-as évek fordulóján a magyar színjátszással való szorosabb kapcsolatba kerülését vesszük szemügyre. Minden jel arra vall, hogy írónk egész élete során ekkor volt legintenzívebb kapcsolatban a magyar kulturális és irodalmi élet eme nem jelentéktelen tényezőjével, mely egyszerre volt egyik tükré és formálója az erősen átmeneti jellegű kor irodalmi ízlésének. Nem lehet érdektelen, hogy ez a közel fél évtizedes kapcsolat mennyire volt számottevő, vagy mennyire nem hagyott nyomot Mikszáth írói magatartásának, modorának kialakulásában.

Első, alkalmi találkozásai a színvilággal nem tettek rá jelentékeny benyomást. A falujába vagy Balassagyarmatra vetődő, szegényes vándortársulatok nem is igen nyújthattak maradandó művészi élményt, legföljebb humoros életrajzi emléket hagytak maguk után.⁵

Máig földéretlen pesti jogászéveiben — 1866–1870 — bizonyára el-eljutott egy-egy fővárosi színház karzatára, de valószínű, hogy csak 1873 nyaratól, Pestre költözése után került szorosabb kapcsolatba

² Irodalmi kérdésekről, alkotói problémákról 1888-tól az „almanach-előszavak”-ban nyilatkozott bővebben évről évre, illetve a Magyar Regényírók sorozat előszavaiban írta meg nézeteit a magyar próza egy-egy képviselőjéről.

³ Lásd REJTŐ ISTVÁN: *Mikszáth Kálmán a rimaszombati diák* — Bp. 1959. Irodalomtörténeti füzetek 57. sz.

⁴ MIKSZÁTH KÁLMÁNNÁ visszaemlékezései — Bp. 1957., továbbá: *Írói arcképek* (sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta BISZTRAY GYULA) Bp. 1953.

⁵ *A színházról* — MKÖM 55. k. 53., illetve GYÖRGY L.: *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz* — ItK 1932. 1911.; továbbá: MKÖM 53. k. 208., 57. k. 162. stb.

a színházi élettel. Arról is tudunk, hogy ekkor egy Zádor nevű színész⁶ biztatására (és talán néhány színműíró kortársa — Csiky Gergely, Tóth Ede, Dóczy Lajos stb. — gyors sikerét látva a mielőbbi érvényesülés reményétől sarkallva) színművet írt, amelyet a Budai Színkörben állítólag próbáltak is.⁷ A mű a bemutatóig nem jutott el.

E színmű bizonyára azonos azzal a rímes versekben írt, *Szüreten c.* népszínművel, amelyből egy mutatványt a következő évben a *Magyar Néplap* szerkesztőjeként a rábízott kormánypartí politikai lap „társ-lapjának”, a *Mulattatónak* a tárcarovatában közölt. Mikszáth mindössze egy anekdotikus-tréfás példázatokkal tűzdelt jelenetet választott ki belőle közlésre, észrevehetően lapja programjának megfelelő céllal. A szemelvény stílusából úgy tűnik, mintha Mikszáth Tóth Ede *A falu rossza c.* népszínművére jellemző, stilizáltan népies, ritmikus prózába lendülő előadásmódot igyekezett volna az „újromantikus” magyar színművek (Csiky, Rákosi Jenő első művei) „drámai jambus”-ával összeházasítani.⁸

A súlyos családi és anyagi gondokkal terhes esztendőekben talán ez a színmű-szerzői kudarc is egyik oka annak, hogy évekig nincs nyoma Mikszáth írásaiiban a színjátékra, drámákra vonatkozó élményeknek.

Az újságírói munkakör szabta feladatokat vitték ismét a színházba az érvényesülésért hasztalan küzdő fiatal író, s az eddigiekből érthető is, hogy nem nagy kedvvel vállalta az ilyen kötelező robotot.⁹ A *Budapesti Napilap* szerkesztősége róttá ki rá először az „irodalmi és színházi rovat” vezetését. Mivel azonban a lap szerkesztői, maguk is mindenekelőtt a politikai publicisztika hívei voltak,¹⁰ munkatársuktól színireferensi minőségben sem igényeltek rendszeres kritikai munkát. Így Mikszáth csak személyére és egyéniségére alig valló színházi híreket közölt e rovatban, s közel egy esztendő alatt mindössze egy-két „színi beszámoló”-t írt.¹¹

Pedig az 1877–78-as színiévad Pesten nem volt rosszabb az átlagosnál, s kivált a Nemzeti Színház igyekezett színvonalas műsort nyújtani, már csak az 1875-ben nyílt Népszínház erős konkurrenciája miatt is. Shakespeare-től szinte egész ciklust játszott, és a regényes-játékos művek (*Szentivánéji álom*, *Sok hűhó semmiért*, *Téli rege*) mellett a

⁶ MIKSZÁTHNÉ visszaemlékezései szerint ZÁDOR DEZSŐRÖL van szó. E néven a színház-történet az 1931-ben elhunyt operanékest tartja számon, aki ekkoriban 20–25 éves lehetett.

⁷ MIKSZÁTHNÉ visszaemlékezései 141–43.

⁸ MIKSZÁTHNÉ visszaemlékezései 145., illetve MKÖM 51. k. 211–17. — A *Szüreten* említett részlete a *Mulattató VI.* évfolyamában, 21. sz., 1874. máj. 22-én jelent meg.

⁹ MKÖM 56. k. 38.

¹⁰ BOROSTYÁN NÁNDOR és KAKUJAI GYULA a Tisza Kálmán megbuktatására törő, de a függetlenségi párttól magukat elhatároló „mérésékelt ellenzéki” csoportok szószólói voltak.

¹¹ MKÖM 53. k. 262.

Hamlet, A velencei kalmár, a Julius Caesar és a IV. Henrik király is színre került. Az antik klasszikusokat az *Antigone* képviselte a műsorban, Racine-tól a *Phaedra*, Molière-től *A nők iskolája* és *A fősvény* került színre. Az orosz–török háború hazai, oroszellenes hangulatában Gogoly *A revizorát* is műsorra tűzték. A Nemzeti Színház operaműsora is igényességről vall: *Faust, Fidelio, Lohengrin, Tannhäuser, Don Juan, Varázsfuvola, Figaro házassága, Carmen, Rigoletto, Aida, Álarcosból, Don Pasquale, Lammermoori Lucia* — ünnepélyes alkalmakor: *Bánk bán, Hunyadi László*.

A Népszínház — „profil”-jának megfelelően — az európai operettirodalom javát és új termékeit hozta (Delibes, Offenbach, Lecocq, Planquette műveit), illetve az új népszínmű-hullám kedvelt szerzőinek (Tóth Ede, Csepreghy Ferenc, Lukácsi Sándor) darabjait, fölfölújítva Szigligeti és Szigeti egy-egy színművét. Többnyire itt mutatták be Sardou, Augier, Dumas fiás több új vagy újabban magyarra fordított művét is.

A *Budapesti Napilap* referensének terjedelmesebb beszámolóiban az évadban csak két jelentéktelen francia vígjátékkal és egy új magyar népszínművel foglalkoztak.¹² A gyenge, sablonos művek cselekményét gúnyolódva foglalta össze, utalt a fordulatok és helyzetek naiv vagy hatáskeltően mesterkéltségre; egy-egy epizód ürügyén tréfás, szubjektív megjegyzéseket tett. A francia vígjátékokból mégis elismeréssel emlegette a „könnyed szellemesség”-et, Ábrányi művéből hiányolta az „új fordulatokat, magvas gondolatokat s a népies élet ama báját, melyet költőileg visszatükrözni hivatása a népszínmű írónak . . .” — megfogalmazta a népszínmű iránt támasztott igényeit.

Úgy tűnik tehát, hogy a magában oly vérmes irodalmi ambíciókat tápláló, az újságírást inkább csak a megélhetésért vállaló fiatal író feltűnő érzéketlenséggel és számottevő reagálások nélkül, „hivatalból” ülte végig az egyébként oly csábítónak látszó színiévadot. Egyik szegedi visszaemlékezésében említi, hogy sokszor csak az első felvonást nézte végig az egyik színházban, azután átruccant az utolsót megnézni egy másikba.¹³ A nyilvánvalóan szándékos, tréfás túlzás ellenére is érezzük e vallomásból a hajszolt, a nyomorból alig menekült újságíró keserű fintorát, akinek a világirodalom klasszikus drámái s a legújabb operettek, vígjátékok sem igen jelenthettek egyebet, mint hivatalból megtekintendő „eseteket”. Számos apró jel azonban amellett szól, hogy mégsem múlt el egészen hatástalanul fölötte ez a nívós pesti színiévad. Sajat vallomása szerint, mint bárhová, a színházba is

¹² J. LABICH és A. DURU: *Nagyon szép asszony*; TH. BARRIÈRE: *A legújabb botrány*; ÁRBÁNYI KORNÉL: *A kis gróf szerelme* — MKÖM 53. k. 22., 32., 133.

¹³ MKÖM 56. k. 38.

elsősorban az emberek, az egyéniségek vonzották: „Hanyag színházbarjáró vagyok, csupán a személyes szimpátiák vezetnek oda. Azt nézem, játszik-e Halmi vagy Helvey Laura. Ha nem, nem nézem meg az előadást.”¹⁴

Számos színész ismerőse volt, Zádoron kívül közelebbi társas-köréhez tartozott a színműszerzőként általa kétségkívül túlbecsült Tóth Ede,¹⁵ az új francia társadalmi vígjátékokban és a népszínművekben egyaránt feltűnő, tehetséges Halmi Ferenc,¹⁶ a Nemzeti Színház fiatalon elhunyt tagja, Odry Lehel, a kiváló operaénekes¹⁷ stb. Inkább csak a színpadról ismerte Molnár Györgyöt, a kor híres Shakespeare alakítóját és rendezőjét, Prielle Kornéliát, Helvey Laurát, Blahánét, Tamássyt stb.¹⁸ A színésztársadalommal való ekkori kapcsolata révén az átlag-újságíróknál érzékenyebben reagált a magyar színügy egyes problémáira. Erkölcsi érzékét nyilvánvalóan sértette a színészek társadalmi helyzetének bizonytalansága.¹⁹ Felháborodással fogott tollat az arisztokrata körök és mágnásklubok ellen, amelyek a pesti színházak ügyeibe is beleszóltak, azzal az alig leplezett céllal, hogy kitartottjaikat meg nem érdemelt előnyhöz juttassák.²⁰

Nem volt azonban elfogult a színészekkel, a színivilággal szemben sem: gúnyorosan reflektált az 1877 decemberében tartott IV. magyar színészkongresszusra, amelyen az excentrikus öltözetű és hivalkodóan pózoló „komédiások” többet „estélyeztek” mint tanácskoztak; megcsipkedte Rákosi Jenő „családi vállalkozás”-át a Népszínházban; békítő hangon szólott hozzá a Nemzeti Színház és a Népszínház féltékenykedő vitáihoz.²¹

Az állítólag jól-rosszul végignézett darabok iránt sem lehetett annyira közönyös, mint az eddigiekből látszik. Erre vall, hogy ekkoriban tűnnek föl cikkei, elbeszélései ötleteiben, előadási modorában, címadásában is a minden valószínűség szerint színházi élményekből eredő sajtóságok. Fölismerhetően vígjátéki ötlet és kifejtet jellemzi például az *Ez a ház eladó* c. novelláját,²² a francia társadalmi vígjátékok példája hathatott az *Egy unalmas fickó* c. — s néhány hozzá hasonló típusú — elbeszélése poentírozott párbeszédeire,²³ az új népszínművek

¹⁴ Uo. 54. k. 105.

¹⁵ Uo. 28. k. 100., 30. k. 51., 55. k. 42.

¹⁶ HALMI (1850–1883) a színháztörténet szerint, korai halálával, jelentős veszteség volt a századvég színiéletének. MIKSZÁTHtal való levelezését l.: MKÖM 24. k. 158e

¹⁷ MKÖM 53. k. 75., 265–66.

¹⁸ Az itt említettekkel kapcsolatban l. MIKSZÁTH alább szóba kerülő nyilatkozatait.

¹⁹ MKÖM 55. k. 44.

²⁰ Uo. 53. k. 213.

²¹ Uo. 162., 230., 232.; 54. k. 34–37., 39–40.; 56. k. 218.

²² Uo. 29. k. 56.

²³ Uo. 29. k. 124., 126–29., 137–38.

érzelmes, „poétikus”, stilizáló modora érződik pl. *A Rékiék Borcsája* c. novellájában²⁴ stb.

A naponta csipkelődésre kész, közönségének friss, közbeszéd tárgyát képező napi szenzációkban jól értesült riporter, glosszafró kötelező magatartása hozta magával azt az igényt, hogy Mikszáth „színházi habitué” voltáról is sűrűn tanúságot tegyen. Így azután ekkortól kezdve gyakran találunk legkülönbözőbb írásaiban szándékos vagy ösztönös utalásokat, fordulatokat, amelyek színházi élményekből erednek. Adott esetben pl. „jól jön” a híres operettből, *A cornelle-i harangokból* idézni — politikai karcolatban egy pikáns dalocskát, amelyet akkoriban az „egész főváros” dúdolt:

Jer kicsikém
Velem falun
Egy fordulóra . . .²⁴

Máskor, humoros tárcacsevegésben, ez a folytatásával is kiegészülhet

Egy pásztoróra
Nem a világ!²⁵

Előfordul, hogy — inkább talán jellemzésül, de nem véletlenül — egy kávéházi figura szájába Mikszáth operett-kuplét ad az ugyancsak népszerű *Kozikiből*.²⁷

Választási mozgalmak idején aktuálisnak mutatkozott Szigligeti egyik népszínművének kiszólása: „Rózsi, megvetlek!”²⁸ Glosszában szellemesnek ígérkezik egy Offenbach-operett „svájci admirális”-ának említése,²⁹ vagy Szegeden az újjáépítést irányító királyi biztosságot többször Petaud operett-király udvarához hasonlítani.³⁰

A történelmi háttérű vígjátékok, operettek epizódjai arra is alkalmat adnak, hogy az újságíró hangulatos történelmi intimitásokban való jártasságának látszatát keltse. Különösen, ha — talán játékból vagy véletlenül is — úgy említi az operett-szituációkat, mint valóságos történelmi eseteket, szereplőiket mint valóban élt személyeket. — „Mint hajdan XIV. Lajos alatt a szép Nanon csaplárosnénál, melyet Simontoin márki hozott divatba, hol gyakran megfordultak a pajkos

²⁴ „Piros hajnal hasadt, mosolygott a mennybolt, mikor a Rékiék Borcsája szüle tett Hajnal hasadása, mennybolt mosolygása, virágok búbája mind oda volt festve annak a pikike orcáin, csöpp ajakán s igéző szemecskéiben . . .” MKÖM 29. k. 171.

²⁵ CLAIRVILLE és GABET operettszövege PLANQUETTE zenéjével, RÁKOSI J. fordításában — MKÖM 54. k. 89.

²⁶ MKÖM 30. k. 179.

²⁷ BUSNACH és LIOROT szövegére készült háromfelvonásos LECOCQ-operett. A kuplét a *Borivók* c. Mikszáth-novella idézi — MKÖM 29. k. 117.

²⁸ *A csikósból* — MKÖM 55. k. 130.

²⁹ MKÖM 53. k. 7. k.

³⁰ DELIBES: *Petaud király udvara* — MKÖM 59. k.

királyi hercegnők is . . .” — írta egy rövid karcolatában, s az olvasó, ha éppen látta a *Nanon* c. operettet, jót mosolygott az ötleten, ha pedig nem, a Napkirály korának udvari pletykáiban is jártas személyt sejtethetett a szerzőben.³¹ Ugyanílyan „történeti” személyt Mikszáthnál többek között Letorières márki, aki könyvtárszobája polcain díszes könyvtáblákban állítólag borospalackokat rejtgetett.³²

Mindezt látva joggal gondolhatjuk, hogy például az „Azok az asszonyok” c. Mikszáth-tárca³³ az *Azok a férfiak!* c. színmű mintájára kapta címét, s hogy a nevezetes novelláskötet, *A jó palócok* címötlete Sardou *A jó falusiak* c. színművének nyomán született. (Ilyen címadásra már a francia rokonszenveiről ismert Toldy István — Mikszáth csak Toldy Pistának emlegeti — is mutatott példát: *A jó hazafiak*.³⁴ Az átvett színmű címeket máskor föloldva találjuk: Például *A legszebb* c. Mikszáth-novella első mondata: „Nem a Bartók darabjáról van szó . . .”³⁵)

Így folytathatnánk a példákat, amelyek közül a jellegzetesebbeket említettük.

Feltűnő, hogy a klasszikus értékű drámák, vígjátékok, operák megtekintéséből, átéléséből származó emlék-, motívum- és utalásanyag mennyire elenyésző az eddig jelzett operett és népszínmű, jobb esetben „társadalmi színmű” eredetű műfogás, idézet, utalás mennyiségéhez képest. E hiányból minden további nélkül leszámíthatjuk az operákat, hiszen Mikszáth soha nem árult el érdeklődést a népdal és a népies műdal kivételével a zene iránt. (Bár Gounod *Fausztját* végighallgathatta, mert egy politikai karcolatában Tisza Kálmán fejről azt írta, hogy „az Odry Mefisztójának mintájára látszik készültnek”,³⁶ de saját, már idézett nyilatkozatából bizonyosra vehetjük, hogy inkább a kiváló operaénekes iránti baráti érzés, mint Gounod muzsikája vonzotta éppen ekkor a Nemzeti Színházba.) A Molière-vígjátékokat feltehetően látta (politikuskokat szívesen hasonlított Tartuffe-höz, Tisza Kálmánt is, akit máskor Harpagonként aposztrofált³⁷). Bizonyosan látta Szigeti Józsefet mint Falstaffot a *IV. Henrikben* (Koinjáthy Béla függetlenségi párti képviselőt hasonlította hozzá), a *III. Richárd* végzetes jóslatát többször is idézte — pontatlanul,³⁸ a *Rómeo és Júliából* a szemben álló famíliák neveit hasonlóképpen —

³¹ MKÖM 54. k. 18., 56. k. 69.

³² *Vicomte Letorières*. BAYARD és DUMANOIR háromfelvonásos vígjátéka — MKÖM 56. k. 26.

³³ MKÖM 55. k. 20.

³⁴ Háromfelvonásos vígjáték 1872-ből.

³⁵ Ti. nem BARTÓK LAJOS *A legszebb* c. háromfelvonásos színművéről.

³⁶ MKÖM 54. k. 86.

³⁷ Uo. 53. k. 51.

³⁸ „. . . ha a birnami erdő megindul . . .” — MKÖM 55. k. 14., 57. k. 118., 171. stb.

hibásan. A *Bánk bán*ból Bánk Gertrudis kormányzása elleni vádjait egyik röpiratába foglalta.³⁹ Ismételten utalt Madách *Az ember tragédiájának* egy helyére (ismét pontatlanul).⁴⁰

A klasszikusokra való hivatkozások, utalások számbavétele persze meglehetősen kétes alap valamiféle komoly következtetések levonására: számolnunk kell azzal, hogy e művek hangsúlyos részei — több-kevesebb módosulással — többnyire szállóigékké, szólásokká lettek, használatuk nem bizonyít föltétlenül a mű ismerete mellett.

Az olvasó, aki kegyeletből és tiszteletből táplálkozó illúziói alapján megszokta, hogy előbb csodagyereknek, majd mindentudónak, legalábbis kivételesen műveltnek, minden szellemi érték és szépség iránt különösen fogékornak tartsa a nagy írókat, mindezeket meglepődik, talán el is kedvetlenedik. A felsorakoztatott tények azonban csak arra engednek következtetni, hogy Mikszáth jobban érezte magát a „könnyű Múza” társaságában, a Népszínházban, mint a Nemzeti Színházban, és ez nagyon is megérthető. A sok hányattatás után és közben az újságíró megillető ingyen színházba járás lehetősége nemcsak kötelességet, hanem szórakozást is jelentett, s természetes, hogy ha a Nemzeti Színház műsorát Mikszáth — úgy-ahogy — végignézte is, emlékeibe jobban bevésődött a felszabadultabb, derűsebb vígjáték és operett (nem szólva a népszínműről, amelyhez vonzódása közi- mert), s nem is erőltette, mint a sznobok, a tőle ekkor távolabb eső klasszikusokat magára. Másrészt vegyük számításba, hogy a Nemzeti Színház rendezési- és játékmódora meglehetősen avultas-patétikus volt,⁴¹ míg a Népszínház céltudatosan törekedett az akkor divatos, modernebb, „franciás” rendezési- és játéktílusra, s az itt bemutatott művek jórészt a modern színpad lehetőségeivel virtuóz módon élni tudó szerzők írták, akiknek egyikéhez-másikához a modern európai drámairodalom — e tekintetben — sokáig iskolába is járt.⁴² Azt sem feledhetjük el, hogy lehetett ugyan a Nemzeti Színház műsora valóban imponáló, ez azonban nem jelentette föltétlenül a produkciók magas színvonalát is, s legfeljebb sajnálhatjuk, ha Mikszáth a lassan idejét múló rendezési- és játékmódon, egyes előadások siker- telenségén nem tette túl magát, hogy ilyen erőfeszítés árán jusson közelebb a nagy klasszikusok sokszor komor világához.

★

³⁹ MKÖM 54. k. 203.; A *Bánk bán* IV. felvonásából az 5. jelenet.

⁴⁰ Uo. 122., 400.

⁴¹ Csak SZIGLIGETI halála (1878) után, PAULAY EDE igazgatása alatt sikerült fokozatosan korszerűbbé tenni a Nemzeti Színház játéktílusát.

⁴² A francia „íránydráma”-ról, DUMAS fiás, AUGIER, SARDOU szerepéről a modern európai dráma kialakulásában I.: LUKÁCS GYÖRGY: *A modern dráma fejlődéstörténete* — Bp. 1911. I. k. 319–28.

Az író és a színi világ viszonya Szegeden meglehetősen módosult. Mindenekelőtt megváltozott Mikszáth feladatköre. Lapja politikai és irodalmi napilapnak titulálta magát, s így a „Színház” rovat, amelyet Mikszáth vezetett, rendszeresen foglalkozott a városban játszó színház társulatok munkájával. Másrészt az újonnan indult *Szegedi Napló* helyzete kívánta, hogy a helyi színház szolgálatában fölülmúlja riválisát, a *Szegedi Híradót* és támogassa az éppen Mikszáth Szegedre kerülése évében, 1878-ban alakult szegedi Színház-Egyletet, amelynek vezetői jórészt a *Napló* társadalmi és politikai köréhez (hamarosai Mikszáth baráti köréhez is) tartoztak.⁴³ Mindezzel együtt sok tekintetben más volt egy vidéki színház, társulat, közönségigény, mint Budapesten, és az érdeklődő író kíváncsiságát már ezek a különbségek is fölélnkítették.

A szegedi közönség — vidéki viszonylatban — igényesnek volt mondható. A város színiélete ekkor már tisztos múltra tekintett vissza, a városi tanács és a társadalmi testületek, egyletek rendszeres támogatásban részesítették az 1857-ben épített színházat bérlő társulatokat.⁴⁴ Az 1878–79-es szezonra Aradi Gerő (1829–1892) színházvezető együttese — az egyik legszínvonalasabb vidéki társulat — érkezett Szegedre. Az akkori szokás szerint először, bemutatkozásul, felvonultatta egész repertoárját, szinte ismétlés nélkül.⁴⁵ A szezon második felében — ugyancsak az akkori, vidéken szokásos módon — a társulat prominens tagjainak jutalomjátékaira kerített sort. A jutalomjátékokban a színészek nagyon is érthető emberi gyengeségből, szívesen választottak olyan műveket, amelyeknek főszerepeit már rutinból is eljátszhatták, és amelyeknek az átlagosabb ízlést kiszolgáló volta az anyagi sikert is biztosította számukra. Ilyenkor elkerülhetetlenül csökkent a színvonal, de Aradi ellensúlyozásul rendszeres neves, többnyire fővárosi színészeket hívott meg vendégszereplésre. Így jött ebben az évadban többek között Szegedre Prielle Kornélia is, akinek egyik föllépte egyúttal a színi idény befejezését is jelentette. Ugyanis 1879 márciusában a Tisza árja elöntötte a várost, s ez véget vetett az egyébként sikeresnek ígérkező évadnak.⁴⁶ Aradi együttese az árvízkatasztrófa következtében szétzilálódott.

Szegeden a puritánabbak sokáig úgy gondolták, hogy az árvíz sújtotta városban nem lenne illő „komédiázni”. A város vezetősége és az újjáépítést irányító királyi biztosság azonban úgy vélte, hogy a színház újra megindulása nem hatna kedvezőtlenül a közhangulatra. A Színház-Egylet és a városi tanács is azt találta méltányosnak, hogy a

⁴³ MKÖM 55. k. 171–77., 215–16.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo. 55–56. k. 218., 314–316.

⁴⁶ Uo. 56. k. 312–14.

jelentkező társulatok közül a kárt szenvedett Aradi-féle együttest részesítik előnyben, bár tisztában voltak azzal, hogy ez a társulat jórészt hirtelen toborzott, össze nem szokott új tagokból áll.

Az 1879–80-as évad megnyitását ünnepélyessé tette Prielle Kornéliának egy kedves gesztusa. Fölajánlotta ingyenes vendégszereplését. „Igen hangulatteljes dolog lenne hát – írja a *Szegedi Napló*ban föltehetően Mikszáth – ha ő nyitná meg [a szerencsétlen napok] elmúltával [az évadot], mintegy tabula rasának tüntetve föl az emlékezetek előtt, a lefolyt eseményeket.”⁴⁷ Aradiék igyekeztek változatos műsort adni, s ha az előadások színvonalja nem érte is el a korábbiakét, a színház látogatottságnak örvendett. A színingazgató számos fővárosi és vidéki színész-kiválóságot is szerződtetett néhány napos vendégszereplésekre. Bár a gyenge társulat bizonyára nem volt képes a kor legtehetségesebb hazai színészeinek méltóképpen asszisztálni, az is bizonyos, hogy ilyen „fölvonulása” a magyar színi világ kortárs-kiválóságainak ritkán adódott a szegedi színjátszás történetében.⁴⁸ Aradinak kedvezett, hogy a szerencsétlenül járt város színiéletének föllendítéséhez készségesen járultak hozzá olyan neves színészek is, akik más körülmények között nem ambicionáltak volna különösebben egy szegedi vendégszereplést. Az új magyar színművek szerzői is kedvező feltételeket szabtak műveik szegedi bemutatásakor.⁴⁹ Az eredmény mégsem állt arányban a nyilvánvaló igyekezettel. Sokszor a vendégművészek is feltűnően igénytelenek voltak a műsorra tűzendő darabok megválasztásában, s olyan komikus apróságok is okoztak zavart, mint például a karmester megszökése az egyik színésznővel . . .

A szegedi színház műsora 1878 és 1881 között – lényegét tekintve – azonos szerkezetű volt a fővárosi színházakéval, azzal a különbséggel, hogy ritkábban adódott benne klasszikus mű. Shakespeare-től *A velencei kalmár*t, az *Otellót*, a *Lear királyt*, a *Rómeo és Júliát*, a *Macbethet*, Schillertől a *Stuart Máriát* játszották egyszer-egyszer, Molière-től *A fősvényt* és *A képzelt beteget*. Nagyobb zenekar és kórus, szólistagárda hiánya miatt nem játszhatott operát. A műsor zömét a népszínművek és operettek adták Szegeden is, illetve a divatos, új francia színművek.⁵⁰ A magyar drámairodalom újabb terméséből 1879-ben színre került Csiky *Az ellendállhatatlanja*, 1880-ban *A proletárok* és a *Mukányi*, Toldy István *Kornélia* c. drámája, Rákosi Jenő *Titilla hadnagy* c. operettje. A pesti és vidéki társulatok körülményeinek és a

⁴⁷ Uo. 57. k. 313.

⁴⁸ Ekkor járt Szegeden újra PRIELLE KORNÉLIA, FLEKYNÉ MUNKÁCSY FLÓRA, ÚJJIÁZI EDE, HALMI FERENC és két országos hírű vidéki operettprimadonna: ENYVÁRY SAROLTA és ERDÉLYI MARIETTA.

⁴⁹ A példát CSIKY adta, aki új darabjait (*A proletárok*, *Mukányi*) a szerzői jogdíj feléért engedte át az „árvizés város” színingazgatójának – *Szegedi Napló* 1880. márc. 17.

⁵⁰ MKÖM 55–59. k. műsorstatisztikái.

közönségigénynek a különbözőségét tükrözi, hogy az Aradi-társulat műsorán több volt az avultabb, sokat játszott népszínmű, a romantikus melodráma és a sokszor bécsi posséból magyarított, vaskosabb, vásári komédia, mint a fővárosi színházakén.

Mikszáth nagy ambícióval vállalta színireferenci feladatát. A feladat ellátásában kettős szempont vezette: napi, rövid „referádák”-ban tájékoztatni a közönséget, majd terjedelmesebb fejtegetésekben időnként a színészek munkáját értékelni, hogy „azok előnyös oldalait kiemelje, hogy a fogyatkozásokra figyelmeztesse s útbaigazítójuk legyen”.⁵¹

Tehát eleve sem tekintette elsőrendű kötelességének, hogy a látott művek értékét is mérlegelje, hogy „szabályos” színikritikát írjon. Mindössze háromszor fogott ilyenhez a két szegedi színiévad alatt. Először Csiky Gergelynek Moreto y Cabaña *Szép Diego* c. komédiája nyomán készült művéről, a pályadíjnyertes *Az ellendíthatatlannról* írt nem éppen sikeres kritikát. Nagyon sokra tartotta, Gyulai Pálnak az átdolgozással szembeni fönntartásaival is vitába szállt, s végül ugyanazokat a kifogásokat volt kénytelen — szelídebb fogalmazásban — fölróni, mint Gyulai.⁵²

Másik két kritikája egy-egy népszínmű-bemutatóról szólt. Az egyiket ugyancsak túlértékelt. Csepreghy Ferenc *A piros bugyellár* c. népszínművében a női főszerepet „kolosszális”-nak nevezte, a darabot a „szellemes párbeszédék egész kincsestárának” találta. „Legnagyobb hibája maga a mese és talán — írta — a hosszúság, de mit szívcsen meg lehet bocsátani a más irányban bőven nyújtott élvezetért. Nótái is gyönyörűek, különösen szép a »Piros, piros, piros, bort ide az üvegbe . . .«⁵³ A második népszínmű a dilettáns Bánfalvy Lajos színműkísérlete volt. Hogy Mikszáth hosszabban foglalkozott vele, az kizárólag a helyi körülményekben leli magyarázatát.⁵⁴

Mikszáth a közönség informálása és a színeszi játék értékelése során sem kerülhette el, hogy — néha nagyon röviden és többnyire indoklás nélkül — ne nyilvánítsa véleményét a bemutatott művekről, szerzőikről. E véleménynyilvánítások egészéből a népszerű francia színművekre vonatkozóak — nemcsak mennyiségükkel, hanem megfogalmazásuk súlyával is — arra vallanak, hogy az író figyelmét ezek továbbra is — mint Pesten — élénken megragadták. Szegeden is rendre dicsérte erényeiket, és egyetlen kifogást — meglepően konzervatív-félszeg kifogást — hozott föl csupán, hogy „a francia modern, frappáns jelenetekben és szikrázó ötletekben gazdag darabok által”

⁵¹ Uo. 55. k. 138.

⁵² Uo. 56. k. 207–11.

⁵³ Uo. 214.

⁵⁴ A szerző MIKSZÁTH újságíró-társa volt Szegeden — MKÖM 56. k. 215–17

a közönség elszokik „a klasszikusok modorától”, a „nemesebb élvezetektől”.⁵⁵ A félreértések elkerülése végett meg kell jegyeznünk hogy Mikszáth a „nemesebb élvezetet”-et nyújtó „klasszikus” módon nagy általánosságban a verses drámákra jellemző „fentebb stíl”-t és az újromantikus színművek kétes értékű „klasszicizáló” modorát értette.⁵⁶ Ennek ellenére őt magát is fölvillanyozták ezek a fölhánytorगतott „frappáns jelenetek” és „szikrázó ötletek”. Különösen az utókor kitisztuló értékrendjében a Dumas és Augier mögé került Sardou művei ragadták magukkal: „Sardou darabjait nem szabad játszani, csak kitűnően!” – alkalmazta a Nemzeti Színház intendánsának, Podmaniczky Frigyesnek Shakespeare-re vonatkozó, színész körökben szállóigévé lett mondását,⁵⁷ Sardou műveiben „az alig észrevehető finom humor s a könnyed párbeszédekben nyilatkozó szellem”-et dicsérte.⁵⁸ A *Dora (Feodora)* c. Sardou-darabot „gyönyörű”-nek tartotta, s figyelmeztette a rendezőt a mű „sarkpontját”-nak helyes értelmezésére.⁵⁹ A jó barátokat úgy harangozta be, mint „a nagy mesternek – ti. Sardounak – kitűnő, humortól duzzadó, eredeti alakokkal benépesített színművé”-t⁶⁰ stb.

Augier *A nemes és a polgárjában* a hazai társadalomban is tipikus szituációra ismert: „E téma a mi társaséletünkben is ezerféle alakban variálódik. Különösen van földolgozva a jelen francia vígjátékban . . . A megtestesült élet az! A nemes, ki eladja nevét szerelem nélkül nagy hozományú polgárleányt véve el, hogy amellet tovább űzhesse a megszokott fényűzést, s a nő, ki előkelő nevével is a polgár származása átkát viseli. Az életerős komikum, mely a polgári és nemesi család külső életében mint ellentétesség megnyilvánul, diszkrécióval és mégis kellő arányokban van feltüntetve.”⁶¹ Edouard Pailleron *A szikra* c. egyfelvonásosát, amelyet Prielle Kornélia választott Szegeden jártakor föllépése alkalmául, „határozottan a legszellemesebb francia vígjáték”-nak tartotta „az új kor termékei közt”, és cselekményét is elismeréssel részletezte.⁶² A hazai „francia iskola” kísérleteit már több főntartással mérlegelte. „Toldy Pista darabja – írta a 'frivol'-sága miatt nemrég betiltott *Kornéliadról*⁶³ – határozottan a francia iskola befolyása alatt született termék. Sem jobb, sem rosszabb azoknál, bár

⁵⁵ Uo. 208.

⁵⁶ Uo. Szegedi Napló 1880. okt. 12. „Színház”.

⁵⁷ Uo. 55. k. 148.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo. 152.

⁶⁰ Szegedi Napló 1880. febr. 14. „Színház”.

⁶¹ Uo. 1880. nov. 6. „Színház”.

⁶² MKÖM 57. k. 169–70.

⁶³ TOLDY háromfelvonásos színműve, amelyet 1874-es bemutatója után prűdériából levettek a Nemzeti Színház műsoráról.

szellemben és finomságban messze innen marad.”⁶⁴ — Egyébként éppen Toldy művének szegedi bemutatója szolgáltatott alkalmat egy — benne bizonyára régóta készülődő, körvonalazódó — meglepően szemérmes-konzervatív álláspont megfogalmazására: „Éppen legközelebb merült föl az a kérdés az irodalomban, hogy jogosult-e az, ami most a harmincéves nővel történik, mert a harmincéves nő szíve az a inustramű, amelynek mélyébe behatolni kíván az írók ecsetje [!]. — Különös kor, beteges ízlés, mely a feslő bimbókkal nem tartja érdemesnek foglalkozni, hanem a hervadó rózsákról ábrándozik . . . Asszonyi botrányok népesítik a modern regény és színmű cselekményét. Ám hagyján. Gyenge a szavunk arra, hogy a világot megfordítsuk, de őszintén bevalljuk, nem szeretjük a házas nőt hősnőnek se a regényben, se a drámában.”⁶⁵

Csiky újabb műveit nagy elismeréssel fogadta, különösen *A proletárokat*. Szegedi bemutatóját a színház „ünnepnapjá”-nak nevezte, de csak általános szuperlatívuszokban írt róla.⁶⁶ *A Mukányi* — bár szerinte *A proletárok* mögött marad — humorban és „kerekdedségben” haladás az előző Csiky-műhöz képest, de — mint írta — nőalakjai gyengék. „Az író, ki oly élesen látja a társadalom ereit amint lüktetnek, nem ösmeri a nőket, — mert pap, vagy talán helyesebben: dacára annak, hogy pap. . . . Jól mondja Dumas fils, hogy a nők olyan örvény, amelynek mélységét senki sem találja ki. De mégis ösmerni kell legalább az anyagot, az alkatrészeket, amelyekből gyúrva vannak —, enélkül társadalmi drámát, jót írni nem lehet. Mert minden szövevényben ők vannak benne.”⁶⁷

Az Aradi-társulat által játszott klasszikusokról csupán sztereotip dicséreteket olvashatunk Mikszáth színibeszámolóiban. Nem fukarkodik viszont az elismeréssel, ha a színészek az ilyen művekben — szerinte — helyesen értelmezik szerepeiket, egyáltalán, ha klasszikust választanak jutalomjátékkul. Mindez arra vall, hogy az író tudatában volt e művek jelentőségével, egyikről-másikról kialakult elképzelései voltak, egy-egy klasszikus alak karakteréről (pl. *Lear királyról* stb.) saját véleményt alkotott.⁶⁸ Valamit, sajnos, mégis levon ebből néhány melléfogása, mint például az, hogy Delavigne *XI. Lajos* c. tragédiáját

⁶⁴ Szegedi Napló 1880. nov. 19. „Színház”.

⁶⁵ MIKSZÁTH megjegyzése látnivalóan BALZAC regényének („Femme de trente ans”) és a körülötte támadt vitának erősen megkésett hazai visszhangja.

⁶⁶ Szegedi Napló 1880. márc. 4. „Színház”.

⁶⁷ Uo. 1880. nov. 30. — A Dumas-utalások Dumas fils *Les femmes qui tuent, et les femmes qui votent* (1872–1880) c. tanulmányosorozatára vonatkoznak, amelyet MIKSZÁTH a Szegedi Naplóban ismertetett: *A nők* — 1880. okt. 10.

⁶⁸ MKÖM 56. k. 224.

is a klasszikusok közé sorolta, mint a „világirodalom nagy érzéke frt drámái” egyikét.⁶⁹

Az operettek most is ébren tartották érdeklődését. Rákosi *Titilla hadnagyát* mint „vérbeli” operett-szakértő bírálta: „Az első számottevő magyar operett, de ez is csak szövegében, mert a mese érdekesen van szöve s egyes túlzottan frivol részeket kihagyva, szellemesen van megírva, de a zene össze-vissza kapkodva a világ összes operettjeiből.”⁷⁰ Örömmel üdvözölte a szegedi színpadon a már Pesten megismert kommersz-operetteket, a *Kisasszony feleségemet*, *A corneville-i harangokat*, a *Fatinitzát* stb.⁷¹ Különösen tetszhetett Mikszáthnak *A kis herceg* c. Lecocq-operett. „A legandalítóbb mese, amit csak képzelni lehet. Csakis egy francia agy gondolhatott ki ilyen bájos történetet” — írta, s a cselekményt — szokása ellenére — részletesen ismertette.⁷²

A népszínművekkel szemben volt a legrészletesebb, mint aki a maga mércéjét ebben a műfajban érzi legbiztosabbnak. Irgalmatlan volt a „népszínműgyáros” Lukácsi Sándor műveiről szóló megjegyzéseiben, viszont *A falu rosszát* a színészi képességek nagy próbaalkalmának tekintette: „Mindig megpróbálja a színészeket, mert pregnáns karakterisztikuma van az egyes szerepeknek.”⁷³ Almásy Tihamér *A Borzáné Marcsája* c. gyarló népszínműve ellen is fő kifogása csak az volt, hogy „a szerző tolla vastagon fog néha a szövegben is, mert nem írtózik a draszticizmustól sem, mint például azon visszataszító jelenetben, midőn Marcsát lerészégtik . . .” Amiből az a korábban már említett álláspont csillan ki, hogy a népszínmű szerzője poétikusan felfogott, stilizált „népélet”-et köteles színre vinni.

Szembeötlő, hogy Mikszáth szegedi színi beszámolóinak legnagyobb részét a színészi játék rosszállása tölti ki. És bár tisztában volt a vidéki színész számára adott súlyos föltételekkel, a lehetőségek szabta körülményekkel (kellő iskolázottság hiánya, napról napra új szerep tanulásának kényszere stb.), mégis elutasította a külön fővárosi és vidéki kritikai mérce alkalmazását.⁷⁴ Aradi társulatának színészeit a pesti legjobbakkal, a főváros sztárjaival összehasonlítva, Blaháné, Tamássy, Halmi teljesítményére emlékezve bírálta. Az egyéni teljesítmény mellett túlhangsúlyozva vette számba a rendezésnek a szereposztás terén időnként elkövetett baklövéseit, a mű értelmezésének félresiklásait, a színműben adott szituációhoz való idomulni nehezen tudást, igen

⁶⁹ Szegedi Napló 1880. okt. 23. „Színház”.

⁷⁰ Uo. 1880. nov. 16.

⁷¹ MKÖM 55. k. 150., 56. k. 218–19., 57. k. 175–77. stb.

⁷² Szegedi Napló 1880. dec. 21. „Színház”.

⁷³ Uo. nov. 16. „Színház”.

⁷⁴ MKÖM 55. k. 139.

sűrűn az akkor még elsősorban a gyenge jövedelmű színész nő vagy színész saját ruhatárára hagyatkozó jelmez-összeállítást is.

Ez az abszolút értelemben jogos, de gyakorlatilag túlzott szigor nem mindig talált kedvező visszhangra a szegedi közvéleményben sem, még kevésbé a színészek és a Színügy-Egylet tagjai között. A második évadban maga Mikszáth is elkedvetlenedve írta, hogy leckéztetései nem hozták meg az általa kívánt eredményt. Elkedvetlenedése különösen abban a türelmetlenségben nyilvánult meg, amelyet az árvíz utáni évad elháríthatatlan nehézségeit figyelmen kívül hagyva tanúsított Aradi társulata iránt, s határozottan állást foglalt azzal szemben, hogy a város az 1880–81-es évadra egyáltalán figyelembe vegye Aradi pályázatát.⁷⁵

Közben jó érzékkel megjegyezte, hogy írói alkata és felkészültsége sokkal alkalmasabb holmi gunyoros-tréfás „színházi karcolatok”, mint szakszerű, rendszeres színi beszámolók, kritikák írására. A szegedi színiélet ideiglenes megrokkánása alkalmat is szolgáltatott ilyen hajlandóságainak előtérbe nyomulására. A *Szegedi Napló* „Színház” rovatában már 1879 végétől egyre szaporodtak a színházi „glosszák”, a színészek egyikét–másikat vagy a közönség egy-egy jellegzetesebb típusát középpontba állító anekdotikus karcolatok. Mindebben az is megmutatkozott, hogy Mikszáth számára a színház — színészek, műsor és közönség együttese — mindenekelőtt a társadalom különös képződménye volt a maga jellegzetes rétegeivel és figuráival, kitűnő „vadászterület” a karcolatíró számára.⁷⁶

Újabb, 1881 eleji Pestre kerülése után úgy adódott, hogy közvetlen kapcsolatai megszakadtak a színház világával, újságírói munkaköre is megváltozott, majd novellaírói sikere is más irányba terelte figyelmét. Hamarosan elhalványultak emlékezetében a színi világ képei, s csak egy-egy nevezetes alkalom idézte föl benne néhány jellegzetes színész-egyéniség emlékét.⁷⁷

*

A fővárosi és vidéki színházzal való fél évtizedes kapcsolat aránylag kevés nyomot hagyott Mikszáth későbbi pályáján. A színjáték ebben a fél évtizedben sem került érdeklődése homlokterébe, reagálásai sem tekinthetők egyénisége kizárólagosan jellemző megnyilatkozásainak. Egy másodlagos jelentőségű oldalát mutatják meg csupán írói művol-

⁷⁵ Szegedi Napló 1880. márc. 17., márc. 23.

⁷⁶ A színházbajárók egyes típusairól készült karcolatsorozata: *A színházlátogatók — MKÖM 56. k. 38.*; a színház „társadalmáról” szól pl. *A 10. sz. páholyból* c. cikke — Szegedi Napló 1880. dec. 25.

⁷⁷ PRIELLE KORNÉLIA jubileuma, HELVEY LAURA újabb sikerei stb.

tának. Azért tartjuk mégis figyelemre méltónak mindezt, mert ez a találkozás a színházzal erősíti, felszínre segíti Mikszáth sajátos hajlamait, író-alkatának már meglévő, észrevehető vagy még lappangó vonásait. Ezek némelyike tartósan, a pálya végéig megmarad, némelyike módosultan él tovább, jórésze pedig teljesen háttérbe szorul a következő esztendőkbén. A színreferensség egyúttal próbatétel is volt, alkalom az író számára, hogy a maga erőit, lehetőségeit fölmérje, egyes kérdésekben álláspontjait körvonalazza.

A voltaképpen magát „humoristá”-nak tekintő fiatal Mikszáth ízlése ekkoriban a színpadi művek közül ösztönösen a vígjátékokhoz, operettekhez, népszínművekhez inkább vonzódott, mint a klasszikus vagy romantikus drámához. Érdeklődését látnivalóan fölkelte a francia arisztokrácia maradványait kigúnyoló, a nagypolgárság világának ferdeségeit, erkölcsi felfogását kritizáló francia társadalmi színmű, az Augier-féle „théâtre utile”, a társadalombírálat e nem éppen engesztelhetetlen, sőt a derűs föloldásra mindig hajlamos, helyenként mégis szokimondó, irodalmi-művészi válfaja. Ezek majd mindegyikében erős bírálat éri pl. a könnyelmű, felelőtlen polgárosszonyokat, akik hiúságukkal, úrhatnamságukkal, fényűzésükkel megfertőzik, sőt szeszélyes költekezésükkel esetleg anyagi bukásba, legalábbis súlyos, alig elhárítható válságba sodorják családjukat. (Augier: *A szegény arszládnők*, *A Fourchambault-család*, Sardou: *Az új cég* stb.) — E színművek nélkül bizonyára nem, vagy nem úgy írta volna meg Mikszáth néhány vezércikkét és tárcáját a nőkről, a dzsentriskérdésről stb.⁷⁸

Stílusára a színpadi művekkel való foglalkozás viszonylag csekély hatással volt. Legfeljebb humoros írásainak hangulatában, a poén kiélezésében sejthetünk kapcsolatot a vígjátékok atmoszférájával, illetve *A tót atyafiak* és *A jó palócok* egyes, drámaibb kompozíciójú darabjában, helyzetében érezhető az a poétikusan stilizáló falu-megjelenítés, alak-jellemzés, amelyről Mikszáth maga a népszínművek bírálatában nyilatkozott.⁷⁹ Publicisztikájában, alkalmi karcolataiban, tárcacsevegeéseiben viszont — mint láttuk — elég bőségesen élt egy ideig a színmű- és operett-utalásokkal. Valljuk meg, olcsó, a pillanatnak szóló zsurnaliszta-fogás az ilyesmi, de szolgáljon Mikszáth mentésére, hogy kifejezetten szépirodalmi igényű műveiben még ekkor is ritkán használta.

NACSAĐY JÓZSEF

⁷⁸ Pl.: *Keress az asszonyt?* c. vezércikk — MKÖM 56. k. 89.

⁷⁹ *Az a fekete folt* c. novellájában: „Csitt leány! Tanuld meg vakmerő, kive beszélsz! . . .”; a *Szücs Pál szerencsése* c. novella kocsmajelenete; *A bágyi csoda* párbeszédesei stb.